

УДК 002.6+343

В.М. БУТУЗОВ, кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України

ПОНЯТТЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ВІДПОВІДНО ДО ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. Щодо визначення сутності та поняття комп'ютерної злочинності.

Неточне формулювання загальних понять часто викликає багато непорозумінь та протиріч, які в свою чергу впливають на прийняття важливих рішень. Адже абстрактні, філософські поняття теж визначають реально існуючі системи. Але часто їх інформаційний зміст залишається нерозкритим, через що сутність, зміст понять залишається незрозумілими, а тому відсутня реальна можливість прогнозування розвитку ситуації або процесів у тій або іншій сфері.

Так, аналіз чинного законодавства свідчить про обмежене використання дефініції “комп'ютерна злочинність”. Дану дефініцію законодавець використав лише у Законі України “Про основи національної безпеки України” [1]. За відсутності визначення цієї дефініції комп'ютерну злочинність все ж віднесено до основних реальних та потенційних загроз національній безпеці України в інформаційній сфері.

Під національною безпекою розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. До національних інтересів віднесено життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [2].

Метою статті є розгляд поняття та сутності комп'ютерної злочинності відповідно до чинного законодавства України.

Поняття комп'ютерної злочинності розглядали Д.С. Азаров, П.П. Андрушко, В.Д. Гавловський, В.О. Голубєв, М.В. Карчевський, А.А. Музика та інші вітчизняні правники.

Прикметник “комп'ютерна” вказує на таку, що діє, функціонує за допомогою комп'ютера [3, с. 446]. Під комп'ютером фахівці розуміють комплекс апаратно-програмних засобів, що призначений для автоматизованого оброблення інформації [4, с. 96]; пристрій, який діє автоматично за попередньо розробленою програмою або послідовністю команд, для вирішення математичних та економіко-статистичних задач, задач планування та управління виробництвом тощо [5, с. 599].

Іншими словами, комп'ютерну злочинність пропонується розглядати як реально та потенційно можливе явище, що створює небезпеку життєво важливим національним інтересам України в інформаційній сфері і пов'язане з використанням комп'ютерів (автоматизованою обробкою інформації).

Поняття “інформаційна сфера” у законодавстві теж не визначено, хоча під інформацією розуміється документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [6].

Серед тлумачень поняття сфери, наведених у словниках, найбільш близькі за значенням такі: область фізичного або духовного життя, діяльності людини або суспільства; галузь, напрям [7, с. 685]; область фізичного або духовного життя, діяльності людини чи суспільства, галузь знання, виробництва, мистецтва тощо [8, с. 1220].

Тобто, під інформаційною сферою необхідно розуміти певну область (галузь) людської діяльності, а саме – сферу інформаційної діяльності.

Інформаційна діяльність являє собою сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Основними видами інформаційної діяльності є одержання, використання, поширення та зберігання інформації [6].

Сферу діяльності суб'єктів, що пов'язана зі створенням, перетворенням і споживанням інформації, називають інформаційною сферою [10, с. 11]; таку, що формується та розвивається під час інформаційної діяльності [11, с. 22].

Також, інформаційну сферу дослідники розглядають як сферу економіки, що займається виробництвом, обробкою, зберіганням і розповсюдженням інформації і знань. Сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, яка збирає, формує, розповсюджує і використовує інформацію, а також системи регулювання суспільних відносин, які при цьому виникають [12, с. 74].

Таким чином, інформаційну сферу можна визначити як область (галузь) людської діяльності, пов'язану зі створенням, перетворенням і споживанням інформації задля задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Інформаційна сфера охоплює сукупність інформації, інформаційної інфраструктури та системи регулювання інформаційних відносин.

Інформаційною є потреба особи в інформації для здійснення своєї діяльності [13]. Вбачається, що задоволення інформаційних потреб досягається шляхом створення інформаційних продуктів та надання інформаційних послуг.

При цьому, інформаційний продукт (продукція) являє собою: документовану інформацію, яка підготовлена і призначена для задоволення потреб користувачів [14]; матеріалізований результат інформаційної діяльності, призначений для задоволення інформаційних потреб громадян, державних органів, підприємств, установ і організацій [6].

Відповідно чинного законодавства інформаційна послуга – це:

- дії суб'єктів щодо забезпечення споживачів інформаційними продуктами [4];
- здійснення у визначеній законом формі інформаційної діяльності по доведенню інформаційної продукції до споживачів з метою задоволення їх інформаційних потреб [6];
- надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги) [18].

Виходячи із вищенаведеного, під національною безпекою в інформаційній сфері необхідно розуміти захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, пов'язаних із задоволенням їх інформаційних потреб.

Фахівці також розглядають сферу інформатизації, до якої відносять ділянки суспільного життя, людської діяльності та діяльності держави, де відбуваються інформаційні процеси, надання або отримання інформаційних послуг, де є потреба захисту прав людини, громадянина, суспільства або забезпечення інформаційного суверенітету та інформаційної безпеки України [19, с. 188].

В той же час, як ми вже зазначили, в інформаційній сфері комп'ютер використовується для автоматизації обробки інформації. Під автоматизованою обробкою розуміють операції, що здійснюються повністю або частково за допомогою автоматизованих засобів: зберігання даних, виконання логічних і (або) арифметичних операцій з цими даними, змінення, знищення, вибірка або поширення даних [20].

Тобто автоматизовану обробку інформації можна також визначити як інформаційну діяльність на основі використання комп'ютерних засобів, галузь людської діяльності, пов'язану зі створенням, перетворенням і споживанням інформації за допомогою комп'ютерних засобів – складову частину інформаційної сфери.

Таким чином, комп'ютерна злочинність являє собою реально та потенційно можливе явище, що створює небезпеку життєво важливим національним інтересам України у сфері автоматизованої обробки інформації. Також, комп'ютерну злочинність можна визначити як сукупність злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерних засобів.

У зв'язку з цим, необхідно відмітити, що розділом XVI Кримінального кодексу України [21] передбачено відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку:

– несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку (ст. 361);

– створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361¹);

– несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації (ст. 361²);

– несанкціоновані дії з інформацією, яка обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362);

– порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється (ст. 363);

– перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку (ст. 361¹).

Аналіз змісту цих статей дозволяє дійти висновку про некоректність назви цього розділу. Родовим об'єктом злочинів даного розділу є відносини автоматизованої обробки інформації, а предметом – інформація у формі комп'ютерних даних.

Тобто злочини, передбачені статтями розділу XVI Кримінального кодексу України, можна вважати комп'ютерними злочинами – реальним явищем, що створює небезпеку життєво важливим національним інтересам України в інформаційній сфері і пов'язане з використанням комп'ютерів (автоматизованою обробкою інформації).

Зі зловживанням комп'ютерними системами пов'язане поняття кіберзлочинності [22, 23]. При цьому, під комп'ютерною системою розуміється будь-який пристрій або група взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більше з яких відповідно до певної програми виконує автоматичну обробку даних. Іншими словами, комп'ютер є одним з елементів комп'ютерної системи.

Конвенцією про кіберзлочинність передбачається встановлення кримінальної відповідальності за правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем, а також за правопорушення, пов'язані з: комп'ютерами; змістом; порушенням авторських та суміжних прав.

Висновки.

Аналіз положень даної Конвенції дозволяє зазначити наступне:

– на національному рівні законодавець в основному вжив заходів, передбачених Конвенцією щодо матеріального права;

– злочини, пов'язані зі змістом інформації та порушенням авторських та суміжних прав, законодавець не відніс до злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку;

– поняття кіберзлочинності (відповідно до переліку, наведеному у Конвенції) є більш широким ніж поняття комп'ютерних злочинів, яке охоплює лише статті розділу XVI Кримінального кодексу України.

Узагальнюючи вищенаведене, комп'ютерну злочинність відповідно до чинного законодавства України можна визначити як:

– реальне явище, що створює небезпеку життєво важливим національним інтересам України в інформаційній сфері і пов'язане з використанням комп'ютерних засобів (автоматизованою обробкою інформації);

– сукупність злочинів, що посягають на відносини у сфері обробки інформації в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), системах та комп'ютерних мережах і мережах електрозв'язку;

– сукупність злочинів проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ; нелегальне перехоплення; втручання у дані; втручання у систему; зловживання пристроями).

Використана література

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39.
2. Там же. – Ст. 351.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
4. Інформаційне суспільство. Дефініції: людина, її права, інформація, інформатика, інформатизація, телекомунікації, інтелектуальна власність, ліцензування, сертифікація, економіка, ринок, юриспруденція / [В.М. Брижко, А.А. Орехов та ін.]; за ред. Р.А. Калюжного та М.Я. Швеца. – К. : “Інтеграл”, 2002. – 220 с.
5. Большая Советская Энциклопедия : в 30 т. ; гл. ред. А.М. Прохоров. – [Изд. 3-е.]. – М.: “Советская энциклопедия” Т. 12. Кварнер – Колгур, 1973. – 624 с.
6. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
7. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / [за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського]. – Х.: ВД ШКОЛА, 2007. – 832 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови ; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.-Ірпінь: ВПФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
9. Кудінов В.А. Інформатика та обчислювальна техніка: основні поняття, терміни та визначення: навч.-практ. посібник / В.А. Кудінов. – К.: НАВСУ, 2003. – 96 с.
10. Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах інтеграції: навч. посібник / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. – К.: КНТ, 2006. – 280 с.
11. Словник термінів інформаційного права ; упоряд. А.І. Марущак ; заг. ред. М.Я. Швеца. – К.: КНТ, 2008. – 184.

12. Модельный закон об информатизации, информации и защите информации : принят на двадцать шестом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ (Постановление № 26–7 от 18 ноября 2005 года). – Режим доступа: [//www.medialaw.ru/exussrlaw/l/sng/44.htm](http://www.medialaw.ru/exussrlaw/l/sng/44.htm)

13. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року // Відомості Верховної Ради, 1998. – № 27-28. – Ст. 181.

14. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 4 лютого 1998 року // Відомості Верховної Ради, 1998. – № 27-28. – Ст. 181.

15. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 // Урядовий кур’єр від 10.09.2003. – № 168.

17. Про захист осіб у зв’язку з автоматизованою обробкою персональних даних. – Переклад: Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data; Amendment to Convention ETS No.108 allowing the European Communities to accede) : Конвенція Ради Європи від 28.01.1981 р № 108, Страсбург. – Режим доступу: [//www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm](http://www.convention.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/108.htm). – (Офіційний переклад засвідчено МЗС України від 01.07.2002 р.). – Режим доступу: [//www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_326](http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_326)

18. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.

19. Про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи // Офіційний вісник України від 10.09.2007. – 2007 р. – № 65. – Стор. 107. – Ст. 2535. – Код акта 40846/2007.

20. Про ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність: Закон України від 7 вересня 2005 року // Урядовий кур’єр. – 2005. – № 185.

~~~~~ \* \* \* ~~~~~